

ПРО КРИМІНОЛОГІЧНУ СКЛАДОВУ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

ABOUT COMPONENT CRIMINOLOGICAL POLICY AGAINST DRUG CRIME

Ступник Я.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Григаш Д.М.,

*юридичний факультет
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті досліджуються поняття, зміст і призначення кримінологічної політики у сфері протидії наркозлочинності як один із напрямків соціальної політики держави.

Ключові слова: кримінальна політика, наркозлочинність, стратегія, тактика.

В статье исследуются понятие, содержание и назначение криминологической политики в сфере противодействия наркопреступности как одно из направлений социальной политики государства.

Ключевые слова: уголовная политика, наркопреступность, стратегия, тактика.

This article explores the concept, content and purpose criminological policy on combating drug crime as one of the areas of social policy.

Key words: criminal policy, drug crime, strategy, tactics.

Кожна держава, включаючи й Україну, повинна виставити заслін перед смертельною небезпекою, інспірованою наркозлочинністю, яка може бути згубна для конкретних людей і всього суспільства. Завдання це неймовірно важке, оскільки воно вимагає узгодженості, координації й об'єднання зусиль значної кількості державних органів, установ, громадських організацій різного профілю та призначення. Причому в цьому процесі повинні бути зацікавлені влада, все громадське суспільство в цілому і особливо ті категорії населення, які відповідальні за виконання державних рішень в області боротьби з наркозлочинністю та іншими негативними явищами, що взаємопов'язані з нею.

Окремі аспекти досліджуваного питання були предметом досліджень ряду вітчизняних та закордонних вчених, зокрема Ю.М. Антоняна, О.М. Бандурки, В.І. Борисова, І.Г. Богатирьова, М.Г. Вербенського, В.В. Голіни, О.І. Гурова, Н.О. Гурової, І.М. Даньшина, О.М. Джузи, А.І. Долгової, В.П. Ємельянова, В.І. Женунтія, А.П. Закалюка, О.Г. Кальмана, І.І. Карпеця, В.В. Коваленка, О.Г. Колба, Я.Ю. Кондратьєва, М.В. Корнієнка, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.В. Лунєєва, О.А. Мартиненка, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, А.А. Музики, Д.Й. Никифорчука, С.С. Овчинського, А.В. Савченка, С.В. Слїнька, В.А. Тимошенка, В.М. Трубникова, П.Л. Фріса, М.С. Хруппа, О.Н. Ярмиша, Х.П. Ярмакі та ін. Автори ставлять собі за мету розкрити поняття «кримінальна політика», використовуючи підходи ряду українських та зарубіжних кримінологів.

Політика протидії наркозлочинності повинна бути вбудована та складати невід'ємну частину за-

гальної політики держави по боротьбі зі злочинністю в цілому, і особливо з тісно пов'язаними та взаємодіючими найбільш небезпечними її різновидами: організованою, рецидивною, професійною, дитячою злочинністю і т.д.

В юридичній літературі стосовно політики в області протидії злочинності (боротьби зі злочинністю) зустрічаються також поняття: кримінальна політика і кримінально-правова політика. Слід погодитися з висловленою пропозицією вважати за можливе рівнозначно використовувати обидва ці терміни, оскільки зміст, який в них вкладається, абсолютно ідентичний [1, с. 4]

Виходячи з ідентичності розуміння даних понять, ми використовуватимемо їх елементи при визначенні державної політики у сфері протидії наркозлочинності, що проводиться в даний час.

У рамках політики протидії наркозлочинності необхідно передбачити основні цілі, завдання, напрямки боротьби, вибрати стратегію і тактику, визначити найбільш дієві засоби, прийоми, способи, які б могли справити ефективну протидію наркозлочинності в цілому та її різновидам, утримуючи в прийнятних для суспільства рамках.

Слушно відзначає С.С. Босхолов, що основне призначення кримінальної політики пов'язане з: максимальним забезпеченням безпеки особи, прав і свобод людини та громадянина від злочинних посягань; активною протидією організованій злочинності; активною протидією корупції; забезпеченням економічної безпеки держави; захистом органів конституційного ладу і безпеки держави [2, с. 45-48].

На даний час влада і саме суспільство прийшли до розуміння, що неможливо добитися вирішення

завдань (викорінення причин і повного знищення злочинності), які раніше ставилися в області кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, кримінально-процесуального права, криміналістики і практичними працівниками всієї системи правоохоронних органів.

У сучасних умовах важливо добитися максимального зниження рівня злочинності, попередити негативну дію причин та умов і організувати своєчасну профілактику всіх різновидів злочинності. Злочинність у цілому важливо утримати в певних масштабах, безпечних для держави і населення. Для того, щоб збудувати цілісну систему, що дозволяє ефективно впливати на наркозлочинність, необхідно сформулювати першорядно важливі напрямки у рамках державної політики в області протидії злочинності.

В юридичній літературі висловлюються різні точки зору, що визначають поняття, зміст і призначення політики протидії злочинності в сучасний період. В даний час цьому питанню присвячено багато наукових робіт, включаючи монографії, посібники, статті, в яких можна знайти відповіді на найскладніші і дискусійні питання [3].

На думку Г.М. Мінковського, з якою варто повністю погодитись, вказану політику слід розглядати в двох аспектах – широкому і вузькому. Перший «охоплює систему боротьби зі злочинністю в цілому, комплексно характеризує науково обгрунтовану лінію цієї боротьби, стратегію ... держави в цій сфері, місце і значення боротьби зі злочинністю в забезпеченні потреб соціального розвитку, характеризує систему цієї боротьби, тенденції її розвитку (щодо завдань, суб'єктів, засобів), проблемні ситуації і шляхи їх вирішення». Другий аспект охоплює «... концепцію використання в боротьбі зі злочинністю саме кримінально-правових засобів (кримінального покарання, замінюючих і підкріплюючих заходів); їх взаємодію з системами інших засобів боротьби зі злочинністю» [4, с. 67]. Аналогічної думки дотримуються І.М. Даньшин [5] та О.М. Литвинов [6].

Очевидно, що в широкому значенні кримінально-правова політика виступає в якості реальної направляючої та мобілізуючої зусилля людей соціальної сили, що рухає механізми впливу на причини злочинності, саму злочинність як соціальне явище і на боротьбу з конкретними злочинами.

Головне при цьому, щоб поза сферою дії вказаних механізмів не залишився жоден із напрямків боротьби зі злочинністю. Бо, як справедливо підкреслює П.Л. Фріс: «Залишення політики у сфері профілактики злочинів за межами політики у сфері боротьби зі злочинністю відбувається тому, що профілактика злочинів і дотепер не оформилася в особливу комплексну галузь права, а кримінологічна політика (можна сказати – профілактична) не має єдиної основи. Парадокс проте полягає в тому, що профілактика є головним напрямком боротьби зі злочинністю, що практично визнається всіма дослідниками» [7, с. 9-10].

Використовуючи загальні положення державної політики протидії злочинності, зупинимося на ана-

лізі основних питань і головних напрямків політики у сфері протидії наркозлочинності.

Як відомо, політика виражає функції держави з управління тією або іншою сферою суспільного життя. Політика боротьби зі злочинністю – один з головних державних інструментів протидії злочинності, механізм гармонізації соціальних відносин. Вона існує в державі разом із іншими різновидами політики в області економіки, екології, демографії, міграції населення та ін.

Політика протидії злочинності як один із напрямів соціальної політики – це державна політика в області боротьби зі злочинністю, яка є стратегією і тактикою цієї боротьби. Стратегія і тактика припускають відповіді на два одвічні запитання: що робити і як робити. На перше запитання дає відповідь стратегія, на друге – тактика.

Політика протидії злочинності визначає основні напрями впливу на злочинність, формуючи кримінальне, кримінально-процесуальне і кримінально-виправне законодавство.

Кримінальна політика є тією частиною політики протидії злочинності, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в директивних документах, нормах кримінального права, актах тлумачення норм і практики їх застосування [8, с. 21].

Власне кажучи, стан сучасної боротьби з наркозлочинністю в нашій країні може логічно привести до висновку, що в Україні відсутня реалістична, науково обгрунтована кримінальна політика у вигляді обговореної і прийнятої концепції, стратегії, програми. Ті документи, які час від часу приймаються, не можуть ясно позначити цілісну політику держави з протидії наркозлочинності. Ці зауваження можна по праву віднести до багатьох соціально значущих рішень останніх років, що приймаються на державному рівні, без урахування думки вчених, всупереч запереченням професіоналів, керуючись тільки баченням або амбіціями чиновника, наділеного владою. Безумовно, такий стан речей необхідно кардинально міняти.

Простежуються два напрями сучасної кримінальної політики. Перший – пануючий – це традиційне «посилення боротьби» зі злочинністю. Безперспективність і згубність такого підходу для багатьох фахівців очевидна. На жаль, популістичні заклики до «посилення» знаходять широку підтримку населення, працівників правоохоронних органів. Другий напрямок політики – масове приховування злочинів від реєстрації.

У сучасних умовах державі необхідна реалістична політика протидії злочинності, яка повинна бути науково обгрунтованою, фаховою, містити основні концептуальні і програмні документи. В рамках її відбувається реалізація реформування системи правоохоронних органів, проведення судової реформи, формування ювенальної юстиції, робота по криміналізації і декриміналізації суспільно небезпечних діянь. В даний час, наприклад, доречно розглядати

необхідність визначення державної кримінальної політики з попередження та боротьби з наркозлочинністю і злочинністю неповнолітніх, організованою, небережною, вуличною, корисливою, корупційною та інших форм і категорій злочинів.

Кримінальна політика проявляється в певних формах (законодавчій, правоохоронній і судовій), по основних напрямках, в яких реалізуються кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, кримінологічний, криміналістичний підходи. Погоджуючись із даним виділенням основних форм і напрямів політики, що діє в області боротьби зі злочинністю, слід звернути увагу на відсутність єдності між ними в процесі реалізації. Так, законодавча політика у ряді випадків коректується і, на жаль, не завжди в кращу сторону, практикою застосування цих законів (судовою політикою). Правоохоронна і судова системи нерідко демонструють свою винятковість і самостійність, діють шляхом свого бачення і тлумачення законів. Таким чином, складається правозастосовна практика у відриві від політики, визначеної законодавцем. Наприклад, до неї можуть вноситися деякі корективи за бажанням або під тиском влади.

Вважаємо, що коли мова йде про політику протидії наркозлочинності як один з головних державних інструментів впливу, то вона не повинна розумітися дуже вузько і зводиться тільки до заходів, передбачених кримінальним законодавством. Це складний соціально-правовий феномен, в якому поєднуються теоретико-інформаційні й державно-управлінські елементи [9, с. 312].

Визначаючи державну політику протидії наркозлочинності без урахування кримінологічної складової, виключається можливість впливу на злочинність й іншими заходами, наприклад, соціально-економічного, ідеологічного, морально-психологічного та іншого характеру. Уявляється, що дана політика охоплює не тільки всю систему органів державної влади, де особливе місце відводиться правоохоронним органам, діяльність яких заснована на законі, здійснюється правовими методами, направлена на забезпечення безпеки кожної особи в суспільстві і подолання наркозлочинності як негативного соціального явища, але і залежить від злагодженої роботи інших установ, підприємств, організацій.

Наркозлочинність не може бути подолана тільки силами кримінально-правових заходів. Тому було б не зовсім правильним обмежувати зміст політики протидії наркозлочинності і прив'язувати його до можливостей тільки одного кримінального права.

Ми поділяємо думку С.М. Іншакова, що при всій важливості права для забезпечення судової практики в ньому таїться загроза відриву від соціальної проблематики. Правовий догматизм, замикаючись на власному світі формулювань і силогізмів, абстрагується від головних проблем: які соціальні завдання повинен вирішувати той або інший закон, чи вдасться закону вирішувати ці завдання, чи працює він взагалі, і якщо працює, то наскільки ефективно. Уявляється, що головна відмінна риса і суть кримінальної політики як теоретичної доктрини, так і напряду

практичної діяльності полягає в нерозривній єдності політичного, правового, соціологічного і організаційного напрямів [9, с. 313].

У зв'язку з цим важливо зупинитися на питанні співвідношення кримінальної і кримінологічної політики в сфері протидії наркозлочинності.

Кримінологічна наука має великі можливості при вибудовуванні політики протидії наркозлочинності. Остання може бути ефективною тільки за умови забезпечення взаємодії між добре збудованою системою кримінально-правових і кримінологічних заходів. Кримінальний закон повинен своєчасно забезпечити криміналізацію діянь, які раніше не вважалися злочинами і з'явилися у зв'язку зі зміною ситуації. Те ж саме можна сказати про декриміналізацію діянь в нових реаліях. Слід також стосовно окремих видів злочинів вирішити питання з визначення або усунення (пеналізації і делегалізації) деяких видів кримінальних покарань, умов їх відбування.

Ефективність кримінально-правових заходів може бути досягнута тільки, якщо вони реалізуються при добре збудованій системі кримінологічних заходів, що забезпечують профілактику (попередження), запобігання, припинення злочинів і т.д. Одне тільки кримінальне право з властивим йому каральним, репресивним методами ніколи не зможе вирішити проблему наркозлочинності.

Саме попередження злочинності – та основоположна ідея, яка дозволяє говорити про самостійне існування кримінологічної політики всередині державної політики протидії злочинності. Кримінально-правова і кримінально-виконавча політика займається попередженням злочинів (не злочинності!) специфічними методами, що мають переважно каральний зміст. Попередження злочинності не входить в її завдання.

Кримінологічна політика представляє діяльність держави у сфері попередження наркозлочинності. Кримінологічна політика може бути визначена як частина внутрішньої політики держави, стратегічна складова державної політики протидії наркозлочинності, напрям діяльності держави у сфері охорони особи, суспільства і держави від злочинних посягань, що полягає в попереджувальному (застережливому) впливі на особу злочинця, причини і умови злочинності, в створенні системи ефективних попереджувальних заходів та ефективному управлінні цією системою [10, с. 70-73].

Кримінологічна політика включає попередження об'єктивних і суб'єктивних чинників, що обумовлюють наявність наркозлочинності в суспільстві, усунення недоліків і упущень у системі профілактики, що склалася, нейтралізацію дії причин і умов, досягнення цілей в процесі виконання покарання, ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Кримінологічна складова є нерозривною частиною політики протидії наркозлочинності, що реалізовується через систему законів, направлених на боротьбу і профілактику злочинності в цілому та її різновидів, зокрема і наркотичної.

На підставі викладеного підсумуємо: кримінологічна політика є стратегією політики протидії злочинності, а решта всіх галузей – її тактикою.

Стратегія – найважливіша частина військової науки – мистецтво ведення великих операцій, кампаній і війни в цілому. Ставлячи перед собою завдання виграти війну в цілому, військова стратегія визначає напрям основного удару з таким розрахунком, щоб вирішити наперед характер операцій на весь період війни.

Тактика – це частина стратегії, її підпорядкована, її обслуговуюча; методи боротьби, що застосовуються для досягнення наміченої мети; тактика визначення шляху і засобів, форм і способів боротьби, найбільш відповідні конкретній обстановці в даний момент і що найвірніше забезпечують стратегічний успіх (військова справа) [11, с. 31-33].

Стосовно політики протидії наркозлочинності доречно використовувати одночасно два напрями – «стратегію і тактику» – в боротьбі із злочинністю: загальний (стосовно системи в цілому) і спеціальний (стосовно окремих елементів). При цьому, в рамках основних галузей, задіяних у реалізації даної політики, можна не тільки сформулювати першорядно важливі найближчі тактичні питання, але також намітити стратегічно вивірені довготривалі завдання, що переслідують досягнення кінцевої мети.

Стратегія і тактика в боротьбі з наркозлочинністю повинні застосовуватися і по відношенню до діяльності всієї системи органів, безпосередньо задіяних у реалізації державної політики протидії наркозлочинності. Важливо передбачити тактику вибору найбільш ефективних засобів і методів здійснення діяльності, без якої неможливо виробити дієву стратегію протидії. Виходячи з цього, представляється не зовсім правильним стратегію відносити до всієї політики, а тактику – тільки до її галузей.

Суть політики протидії наркозлочинності полягає в системному аналізі заходів впливу на наркозлочинність і в системній реалізації цих заходів. При цьому, соціологічна інформація (про наркозлочинність, її причини, ефективність заходів впливу на неї) в даній системі відіграє одну з ключових ролей.

Послідовна реалізація політики протидії наркозлочинності в соціальній практиці – завдання не з простих. Річ у тому, що на етапі реалізації виникає значне число як стихійних перешкод, так і свідомої протидії, що дуже яскраво простежується на прикладі вибудовування полярної антинаркотичної політики з протидії розповсюдженню наркотиків під час існування радянської влади і боротьби з наркозлочинністю на території України в сучасний період. На цьому принциповому та цікавому в науковому плані питанні варто зупинитись докладніше.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що кримінологічна складова є нерозривною частиною вітчизняної кримінально-правової політики, реалізованої через систему законів, спрямованих на протидію злочинності в цілому та її різновидів, зокрема наркозлочинності. Історія становлення і розвитку державної політики боротьби з поширенням наркотиків у радянські, пострадянські й сучасні часи не завжди була системною, вивіреною і послідовною, характеризувалася неоднозначними підходами, наявністю крайових при прийомі рішень, зміною твердих репресивних заходів на ліберальні й м'які. В окремі періоди доцільніше було б говорити про відсутність державної політики в області боротьби з наркозлочинністю як такою, тому що прийняті рішення були багато в чому поверховими, залежали від випадкових факторів або від простого бажання деяких представників влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лопашенко Н.А. Уголовная политика / Н.А. Лопашенко – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.
2. Босхолов С.С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. / С.С. Босхолов – М.: «ЮрИнфоР», 1999. – 293 с.
3. Джужа О.М. Науково-практичний інтерес до становлення кримінально-виконавчої та кримінологічної політики України / О.М. Джужа // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2005. – № 11. – С. 164-175.
4. Миньковский Г.М. О предмете и задачах курса уголовной политики / Г.М. Миньковский // Труды Академии МВД СССР. – М.: Академия МВД СССР, 1982. – С. 67-73.
5. Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку / И.Н. Даньшин – Харьков: Право, 1998. – 144 с.
6. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія / О.М. Литвинов – Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.
7. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П.Л. Фріс – К.: Атіка, 2005.
8. Побегайло Э.Ф. Современная криминологическая ситуация и кризис уголовной политики / Э.Ф. Побегайло // Российский криминологический взгляд. – 2005. – № 1. – С. 25-36.
9. Иншаков С.М. Парадигма криминологии и уголовная политика / С.М. Иншаков // Российский криминологический взгляд – 2009. – № 3. – С. 312-313.
10. Лопашенко Н.А. Уголовная политика / Н.А. Лопашенко – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.
11. Бокарев В.А. Кибернетика и военное дело. Философский очерк / В.А. Бокарев – М.: Воениздат, 1969. – 287 с.